

■ چکیده

«تاریخ‌شاهی» اکنون دهه هفتم زیستش را تجربه می‌کند. برای این‌گونه نوین بسامدگر تاریخ‌نگاری هر ساله ده‌ها همایش و کارگاه آموزشی برگزار، و صدها مقاله نوشته می‌شود. دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی بسیاری، بخش قابل‌توجهی از پروژه‌های تحقیقی خود را به موضوعات مختلف تاریخ‌شاهی تخصیص می‌دهند. گرایش به استفاده از این رشته میان رشته‌ای در تحقیقات علوم انسانی رو به فزونی است. آرشیوهای دیجیتال تاریخ‌شاهی از بالاترین رکوردهای مراجعه در فضای مجازی برخوردارند. بسیاری از کتاب‌های خاطرات، تاریخچه‌ها، یادمان‌ها و سرگذشت‌نامه‌ها، به‌شيوه تاریخ‌شاهی تهیه و تدوین می‌شوند. در تعدادی از دانشگاه‌های معتبر دنیا در مقطع کارشناسی ارشد یا رشته تاریخ‌شاهی ایجاد شده، یا برای آن چند واحد درسی در رشته تاریخ تخصیص داده‌اند. امروزه بعضی از گروه‌های کور مطالعات اسنادی و تاریخی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی و ... به‌وسیله تاریخ‌شاهی باز می‌گردند.

دانشگاه‌ها، مراکز مطالعاتی و پژوهشی متعددی در جهان، برای بسط و گسترش موضوعات نظری و آموزشی تاریخ‌شاهی نشریات تخصصی منتشر می‌کنند. در ایران نیز پس از گذشت بیش از دو دهه فعالیت رسمی تاریخ‌شاهی انتشار دوفصلنامه‌ای با عنوان تاریخ‌شاهی ضرورت یافته است. مقاله حاضر در صدد است تا در این شروع تازه، آرا و نظراتی را در خصوص مهم‌ترین موضوعات تاریخ‌شاهی برای علاقه‌مندان در این حوزه معرفی نماید.

کلیدواژه‌ها:

تاریخ‌شاهی، مصاحبه، خاطره، سنت‌شاهی، اعتبارسنجی و فرصت.

تاریخ‌شاهی، دوفصلنامه، سال دوم، شماره اول، شماره پیاپی ۳، بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص

تاریخ شفاهی

محسن کاظمی^۱ و دکتر هوشنگ خسروبیگی^۲

تعاریف

در تعریفی کاربردی، تاریخ شفاهی روش و شیوه‌ای است که با استفاده از ابزاری چون ضبط صوت و دوربین فیلم برداری (صوت و تصویر) خاطرات، مشاهدات و شنیده‌های عاملان (هدایتگران، مجریان و نقش‌آفرینان) و یا شاهدان و حاضران یک صحنه، رویداد، واقعه و پدیده تاریخی را در مصاحبه‌ای خلاق و فعال ضبط و ثبت می‌گردد.

اصطلاح تاریخ شفاهی از جنس تعابیر مبهمی است که بر دو معنا اطلاق می‌شود. در یک معنا به فرایند انجام مصاحبه با مردم و ضبط گفته‌های آنان اطلاق می‌شود تا اطلاعات انباشته در ذهن آنان، یعنی خاطراتشان از گذشته، بیرون بیاید. اما تاریخ شفاهی به خودی خود محصول همان مصاحبه نیز هست که در قالب گزارش روایی از رویدادهای گذشته متجلی می‌شود. پس می‌بینیم که هم یک شیوه پژوهشی است (وسیله اجرای تحقیقات) و هم ماحصل فرایند پژوهش؛ به بیان دیگر، مرکب از عمل ضبط و سند برآمده از این عمل است. ... موفقیت تاریخ شفاهی تا بدانجا پیش رفته است که اکنون جزء رویه‌های عملی امتحان شده در حوزه پژوهش به‌شمار می‌آید و نه تنها در تحقیقات تاریخی بلکه در حوزه‌های گسترده‌ای مانند قوم‌شناسی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، مطالعات بهداشت و درمان و روان‌شناسی نیز جای خود را باز کرده است. توسل به تاریخ شفاهی در داخل دیوارهای محیط‌های دانشگاهی محبوس نشده و به‌عنوان دستاویزی محکمه‌پسند^۳ در قضاوت و رسیدگی‌های حقوقی (مانند محاکمه جنایتکاران جنگی)، و همچنین توسط پزشکان و افراد مشغول به‌فعالیت در حرفه‌های پرستاری و مراقبتی نیز مورد استفاده قرار گرفته است. تاریخ شفاهی در قامت یک ابزار پژوهشی در پروژه‌های مردمی و آموزشی ظاهر شده است؛ پیر و

۱- دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه آزاد

اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

mkazemi69@yahoo.com

۲- دکتر هوشنگ خسروبیگی، دانشیار و

عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه پیام

نور. kh_beagi@pnu.ac.ir

3- Evidential tools

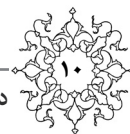
جوان، داوطلب و مزدبگیر بدان تمسک می‌جویند و در اکثر کشورها پیدا می‌شود. تاریخ شفاهی به یک شیوه هم‌همن‌حریف تبدیل شده و مانند هشت‌پایی است که هر بازویش به یکی از فعالیت‌های مردمی، دانشگاهی و عمل‌محور^۱ خدمت می‌کند. دانشگاهیان، دولتیان و حتی انقلابیون در بحبوحه تغییر رژیم دست به دامن این ابزار می‌شوند، نمونه‌اش هم تحقیقات رسمی کمیسیون حقیقت و آشتی^۲ بعد از انحلال رژیم آپارتاید در آفریقای جنوبی است. اما مددکاری، فعالیت‌های مردمی، و پروژه‌های حفاظت از میراث‌های بومی که توسط داوطلبان اجرا می‌شوند نیز ارزش تاریخ شفاهی را می‌دانند و در استخدام آن تردیدی به‌خود راه نمی‌دهند. بنابراین، به‌واسطه مزیت‌های سیاسی، تاریخی یا عملیاتی‌اش در گستره وسیعی بازی می‌کند و از انطباق‌پذیری بالایی برخوردار است.^۳ خانم فرشید در بررسی و مطالعه درک نخبگان از تاریخ شفاهی در یک جمع‌بندی مفهوم به‌دست آمده از آرای ایشان را چنین ارائه می‌کند: «تاریخ شفاهی روشی است علمی، از پژوهش‌های تاریخی مبتنی بر مصاحبه هدفمند و فعال، برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات تاریخی، بر اساس موضوع خاص، که افراد در آن واقعه یا رویداد حضور داشته‌اند، چه تأثیرگذار و چه تأثیرگرفته از رویداد بوده، که در آن به‌جای تمرکز بر داده‌های مکتوب به خاطرات و شنیده‌های افراد تأکید دارد. همچنین این شیوه علمی پرکننده خلأ اسناد تاریخی است. که نقش مکمل‌کننده‌ای را ایفا می‌کند. به‌ماهیت میان‌رشته‌ای که دارد در تمام زمینه‌ها و رشته‌ها کاربرد دارد و اغلب مسائل تاریخی را با روش‌های دیگر مورد بررسی قرار می‌دهد و اغلب به بخش‌های ناگفته زندگی افراد توجه دارد».^۴

تاریخچه

بررسی تاریخچه تاریخ شفاهی نشان می‌دهد که چهار نسل در تاریخ شفاهی دنیا از دهه ۴۰ میلادی که نخستین بار نام آن برده شد تا زمان حاضر، با به‌عرصه حیات گذاشته‌اند.^۵ نسل اول تاریخ شفاهی به‌دنبال جمع‌آوری خاطرات رجال و بزرگان و آرشو مصاحبه‌های جمع‌شده بود و تمایل به تاریخ عمومی داشت. شاید نیاز بعد از جنگ جهانی دوم که زمینه قهرمان‌پروری و پررنگ‌شدن تاریخ ملی را می‌طلبد، باعث شد در آمریکا و کشورهای اروپایی توجه به خاطرات نخبگان و بزرگان بیشتر شود. در این نسل، تاریخ شفاهی کم‌کم وارد دانشگاه‌ها شد و زمینه ایجاد تضارب‌آرا و تئوریزه‌شدن (نظریه پردازی) آن فراهم آمد.

نسل دوم تاریخ شفاهی در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ ظاهر شد. جنبشی که با مطرح‌شدن مکاتب جدید تاریخ‌نگاری، مانند مارکسیسم، به‌وجود آمد، تغییرات زیادی در سایر حوزه‌های پژوهشی مانند تاریخ محلی، تاریخ شهری، جغرافیای تاریخی و از جمله تاریخ شفاهی به‌وجود آورد. در این دو دهه، توجه پژوهشگران به موضوعاتی مانند نژادها، قومیت‌ها، گروه‌های حاشیه‌ای، مهاجران، زنان و کارگران معطوف شد. تاریخ شفاهی در یک چرخش از آرشوها و توجه طبقات بالای جامعه به‌سوی

- 1- Practice-led
- 2- Truth and Reconciliation Commission
- ۳- آبرامز، لین. نظریه تاریخ شفاهی، مترجم: علی فتحعلی آشتیانی، پاورقی هفته‌نامه تاریخ شفاهی، ۲۰۱۰، فصل اول، از شماره ۱۶۴ به بعد. (Abrams, Lynn). ORAL HISTORY THEORY. Publisher Taylor & Francis, London: Routledge, ۲۰۱۰. ۲۱۴ pp.
- ۴- فرشید، راضیه. مطالعه درک نخبگان از تاریخ شفاهی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه تهران، ۱۳۹۳، شماره پایان‌نامه ۶۶۷۱۶.
- 5- Dunaway, David K. (1996). "Introduction: The Interdisciplinary of Oral History" in Oral History: An Interdisciplinary Anthology. Ed. Dunaway, David K.; Baum, Willa K. Altamira Press, American Association for State and Local History and Oral History Association, p:8

گروه‌های حاشیه‌ای و طبقات پایین روی آورد و ابزار مهمی برای شنیدن صدای کسانی شد که در جامعه کمتر دیده می‌شدند.^۱ در این دهه تاریخ شفاهی ابزار مؤثر برای کسانی شد که در اعتراض به وضعیت موجود جامعه زمان خود، سعی در ارائه نگاه‌های جدید برای تغییر وضع موجود زمان خود داشتند.

نسل سوم در دهه ۸۰ به ابزاری برای برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت جهت تأثیرگذاری بر جامعه تبدیل شد. به تعبیری، تاریخ شفاهی بعد از چهار دهه درگیربودن در جامعه، ابزاری برای هدایت فکری آن‌ها شد. دهه ۸۰ عصر استفاده از تاریخ شفاهی در برنامه‌های عمومی، موزه‌ها، رادیو و تلویزیون و بازشدن درهای آرشیوها به روی مردم بود.

نسل چهارم تاریخ شفاهی تحت تأثیر جریان پست‌مدرن‌ها به سمت خودانتقادی و استفاده هدفمند برای تحلیل‌ها و استنادهای پژوهشی گام برداشت و به طرف مطالعات میان‌رشته‌ای سوق داده شد.^۲ حسن‌آبادی پنج دوره تکامل برای تاریخ شفاهی در دنیا قائل است:

۱. دوره‌ای که همراه با اختراع ضبط‌صوت در دانشگاه کلمبیا پدید آمد و حاصل آن آرشیو بسیار غنی دانشگاه کلمبیا با ده‌هزار مصاحبه است. این مصاحبه‌ها بیشتر بر پایه نخبه‌نگاری در زمینه‌های مختلف است.

۲. دوره دوم از دهه شصت تا سال ۱۹۷۵ را دربرمی‌گیرد که اصطلاحاً دوره تاریخ شفاهی از پایین به بالاست و به طبقات کارگر، مهاجران و زنان و مانند آن می‌پردازد. انجمن تاریخ شفاهی نیز در همین دوره و در سال ۱۹۶۶ شکل گرفت و فعالیت رسمی بسیاری از مراکز تاریخ شفاهی در دنیا از این دوره آغاز شد.

۳. دوره سوم که اصطلاحاً عصر آرشیوسازی تاریخ شفاهی نام گرفته است. این دوره عصر آرشیو شدن منابع تاریخ شفاهی و استفاده آن‌ها در انتشارات است. مجله تاریخ شفاهی نیز در این دوره تأسیس می‌شود، کتاب‌های زیادی نیز در این موضوع به نگارش درمی‌آید و تاریخ شفاهی به دانشگاه‌ها راه پیدا می‌کند. به همین علت این دوره را دوره آکادمیک شدن تاریخ شفاهی نیز می‌نامند.

۴. دوره چهارم عصر رقمی سازی منابع تاریخ شفاهی است.

۵. در دوره پنجم تاریخ شفاهی جایگاه بین‌رشته‌ای پیدا می‌کند و علوم مختلف به تناسب نیاز خود، از این رشته بهره‌برداری می‌کنند.^۳

جین سیک روند تکاملی به کارگیری تاریخ شفاهی را به سه دوره تقسیم کرده است:

۱. دوره تاریخ شفاهی با شیوه سنت‌گرایان.

در این دوره محققان تنها بر ضبط مصاحبه از طریق نوار تأکید دارند. آنها مصاحبه را طی زمانی طولانی برای هر مشارکت‌کننده انجام می‌دادند. غالباً مصاحبه‌ها خالی از تفسیر و تمرکز آنها تنها بر

1- Thomson, Alistair (1998). "Fifty Years On: An International Perspective on Oral History", The Journal of American History, Vol. 85, No. 2, p. 582.

۲- حسن‌آبادی، ابوالفضل. زمینه‌های

کاربردی شدن تاریخ شفاهی در

مطالعات میان‌رشته‌ای در ایران، کتاب

ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۸۰.

ارديهشت ۱۳۹۲، صص ۲۲-۲۶.

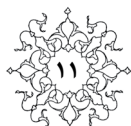
۳- نورائی، مرتضی؛ سعیدی، علی اصغر

و حسن‌آبادی، ابوالفضل (گفت و گو).

چند و چون‌های تاریخ شفاهی، کتاب

ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۱۸، اسفند

۱۳۸۶، صص ۳۶-۴۳.

مشارکت‌کنندگان نخبه بوده است. در این نوع از تاریخ‌شفاهی، بازسازی مفاهیم صورت نمی‌گرفته است، به عبارت دیگر، نوعی مصاحبه با رویکرد اثباتی بوده است. این دوره با داستان‌گویی‌ها در قالب مطالعات رسمی در قرون گذشته از دانشگاه کلمبیا شروع شد.

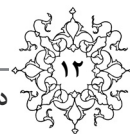
۲. دوره تکاملی تاریخ‌شفاهی با رویکرد مفهوم‌سازی مجدد.

در این رویکرد، محققان تاریخ‌شفاهی از فنون متعددی در یک مصاحبه همچون ضبط ویدئویی - دیجیتالی، تنظیم صورت جلسه‌های کتبی مشارکت‌کنندگان و تعداد مصاحبه‌های بیش از یک مورد با مشارکت‌کنندگان استفاده کردند. به این ترتیب، با تنظیم مصاحبه‌های عمیق و کیفی در یک تاریخ‌شفاهی، محققان با تفاسیر مقایسه‌ای و تحلیل‌های تطبیقی، مطالعه خود را انجام دادند. به‌طورمثال، تفسیر مقایسه‌ای بالاترین فرد درجه‌ای ارتش با پایین‌ترین فرد نظامی از نظر سلسله مراتب در یک مقوله مورد مطالعه در تاریخ‌شفاهی است. مشخصاً به‌کارگیری چهارچوب نظری در تحلیل مصاحبه‌های تاریخ‌شفاهی وجه متمایز این دوره با دوره سنت‌گرایان است. مفهوم‌سازی مجدد با تأکید بر اینکه مفاهیم باید در زمینه فرهنگی - اجتماعی موضوع تحلیل و مطالعه شوند.

۳. دوره تاریخ‌شفاهی با رویکرد پست مدرنیست‌ها.

این دسته در تاریخ‌شفاهی از همه راه‌های موجود، ممکن و قابل‌دسترس در مصاحبه‌های متعدد استفاده می‌کنند. پست‌مدرن‌ها، تاریخ‌شفاهی را راهی برای تبارشناسی و دیرینه‌شناسی تاریخ می‌دانند و هدفشان اصلاح تاریخ از طریق صداهای جاری و زنده در هر جامعه است. بنابراین مفهوم‌سازی مجدد قطعاً در مطالعه این دسته وجود دارد. پست‌مدرن‌ها در تاریخ‌شفاهی قبل از هرگونه تفسیر و تحلیل از تاریخ‌شفاهی با تلاش همه نقطه‌نظرات متضاد، موافق، همگرا و متقابل را در ابعاد مختلف مورد مطالعه قرار می‌دهند. از ویژگی‌های مشخص این رویکرد، توجه به زمینه فرهنگی - اجتماعی واقعه، نگاه موشکافانه و متوجه به درون (درون‌گرا)، توجه خاص به گروه‌های حاشیه‌ای و رانده‌شده و تلقی مشارکت‌کننده به‌عنوان همکار تحقیق است. جین سیک رویکرد پست‌مدرن‌ها را در به‌کارگیری تاریخ‌شفاهی به‌عنوان یک پروژه توأم با عدالت اجتماعی می‌داند.^۱ در ایران هیچ سابقه‌ای از وجود تاریخ‌شفاهی تا بعد از انقلاب وجود ندارد و تنها بعد از انقلاب شرایطی فراهم شد که امکان جمع‌آوری علمی مصاحبه را فراهم کرد. این مسئله مهمی است که وجود این شرایط اگر نبود امکان جمع‌آوری علمی مصاحبه فراهم نمی‌شد. این شرایط در مورد برخی دیگر تاریخ‌های شفاهی مانند تاریخ‌شفاهی روسیه در دانشگاه هاروارد نیز صدق می‌کرد. نیاز به جمع‌آوری تاریخ‌شفاهی به‌علت کمبود مدارک تاریخی در ایران بود به‌ویژه برای تحلیل‌های تاریخی که تا حد زیادی به‌نظام سیاسی بسته ایران بر می‌گشت به‌علاوه اینکه دلایل دیگر نیز وجود داشت که تمامی محققان تاریخ با آن آشنا هستند از جمله پراکندگی اسناد و مدارک و عدم وجود یک نظام صحیح در نگهداری مدارک و اسناد تاریخی. البته آنچه در این دوره معاصر

۱- آقاچانپور، معصومه. از خاطره‌گویی تا تاریخ‌نگاری؛ تحولات پارادایمی در تاریخ‌شفاهی، فرهنگ امروز، ۱۳۹۲/۱۱/۲۷.

تا انقلاب به‌طور نظام‌یافته می‌توان یافت مربوط می‌شود به‌مدارکی که نزد خارجی‌هاست و در بسیاری موارد دسترسی به آن محدود است. مانند وجود مرکز ضبط مدارک عمومی در بریتانیا^۱ که بعد از گذشت ۳۵ سال از عمر اسناد محرمانه وزارت خارجه و کنسول‌های خارجی در دسترس عموم قرار می‌دهد.^۲

خاطره

بُن‌مایه تاریخ‌شفاهی «خاطره» است، و مصاحبه فعال و خلاق اصلی‌ترین رکن آن است. خاطرات در خاطره‌گویی و خاطره‌نویسی بیشتر کاربردی فردی دارد، اما در تاریخ‌شفاهی، کاربردی جمعی پیدا می‌کند. این شیوه نوین تاریخ‌نگاری، سبب جذب و علاقه توده‌های مردم به مقوله تاریخ شده است.

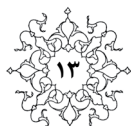
دکتر جعفریان بر این نظر است: «تاریخ‌شفاهی به‌معنای علمی آن چیزی و رای خاطره‌نویسی است. تاریخ‌شفاهی به‌طور خاص آن است که به انگیزه تاریخ‌نگاری از یک جریان یا موضوع خاص، از زبان کسی که درگیر آن ماجرا بوده، طی مصاحبه حضوری، مطالبی عرضه شود که نتیجه آن تبیین آن جریان یا موضوع است. درست است که نتیجه آن با آنچه در خاطره‌نویسی عرضه می‌شود تا حدودی نزدیک است، اما تاریخ‌شفاهی دقیقاً برنامه‌ریزی برای درک یک ماجرا از طریق گفتگوی حضوری و مصاحبه است.»

رسولی‌پور تاریخ‌شفاهی را چیزی جز جمع‌آوری اطلاعات، خاطرات، دیدگاه‌ها و تجربیات شخصی افراد نمی‌داند، که به‌صورت زبانی و شنیداری از طریق گفت‌وگو در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و انتقال این تجربیات به‌نسل آینده عمل می‌کند^۳

کمری تصریح دارد: «خاطرات به‌دنیای برساخته و در خود با خود گفته‌ی خاطره‌دار تعلق دارند به تعبیر دیگر، خاطره‌ها بیان‌کننده‌ی حسب‌الحال و منویات خاطره‌دار هستند و اندرونی وجودِ خاطره‌داران را به ما نشان می‌دهند. می‌شود گفت خاطره‌ها شخص محورند و مورخان در تاریخ‌شفاهی، در روند مطالعه‌ی مسائل و موضوعات، به دارنده‌ی خاطره به‌مثابه‌ی مرجع اطلاعات رجوع و توجه می‌کنند. مسئله در تاریخ، متوجه موضوع است نه شخص. اگرچه شخص هم می‌تواند موضوع پرسش و مطالعه‌ی تاریخی قرار گیرد. دغدغه‌ی مورخ رسیدن به واقعیتِ عینیِ رویدادهاست، در حد امکان و نه ذهنیات خاطره‌دار. معمولاً خاطره‌ها به‌سبب خصلت یادانگاران و حسب‌الحال گونه‌ی آنها، خواننده را از اکنون به گذشته و تجربه‌ی زیسته و بازیافت شده‌ی خاطره‌دار ارجاع می‌دهند، حال آن‌که مورخ بنا دارد گذشته را به اکنون و حال بیاورد. معمولاً سازه و بافتار متن و زبانِ خاطره‌ها با پردازش و آرایش ادبی و عاطفی و احساسی توأمان می‌شود؛ به‌همین جهت، خاطره‌نویسی را بعضاً نوع ادبی یا نیمه‌ادبی خوانده‌اند. تاریخ در معنی جدید و جدی، فارغ از انگیزش‌های عاطفی و احساسی، در

1- Public Record Office

- ۲- سعیدی، علی‌اصغر. نقش تاریخ‌شفاهی در مطالعات تاریخی اقتصاد ایران، سومین همایش دو سالانه اقتصاد ایران، پژوهشکده اقتصاد، دانشکده تربیت مدرس، آذرماه ۱۳۸۳. دسترسی در پایگاه اینترنتی سعیدی و پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی و فرهنگ.
- ۳- رسولی‌پور؛ بیگدلی؛ سپهری؛ احمدی؛ کمری؛ خسرویگی و عیوضی. نشست: پشت پرده مکتوبات (نشست تاریخ‌شفاهی)، زمانه، دی ۱۳۸۶، شماره ۴۶، صص ۴۴-۵۲.

نثر و بافت کلام نوشته می‌شود. نقش زبان در کیفیت و نوع متن در ادبیات و تاریخ تعیین‌کننده است. البته دیدگاهی بر آن است که هر نوع روایت زبانی در گُنه خود ساخت داستانی دارد، از این‌رو برخی تاریخ و ادبیات را دو روی یک سکه خوانده‌اند. لذت‌بخشی و سرگرم‌کنندگی و خلسه‌یادانگیزی در خاطرات ممکن است از مزایا محسوب شود. در تاریخ شفاهی سیاق نقل چه خبری دارد و پرسش‌های مورخانه صاحب‌خاطر را از خلوت و اندرونی نفس خود به بیرون و آفاق فرا می‌خواند. خاطرها از خاطره آغاز می‌شوند و به متن می‌رسند و مورخ در پرسش از خاطره‌داران از خاطر آغاز می‌کند و نه خاطره. خاطرها حاصل شنیدن ما هستند از نقل یک‌سویه خاطره‌دار، حال آنکه در تاریخ شفاهی، شنیده‌ها حاصل پرسش‌ها و چند و چون مورخ است. معمولاً متن و موضوع خاطرها حسب محدودۀ دید خاطره‌انگاران بسته است و به تعبیر دیگر، موضوع در خاطرها در دایره نقل و نگاه‌گوینده و نگارنده خاطره تمام می‌شود. در تاریخ شفاهی، متن به‌سان یک حلقه از یک زنجیر، عهده‌دار توضیح بخشی از روند یک رویداد تاریخی است و به‌همین لحاظ، متن‌ها در شیوه تاریخ شفاهی با یکدیگر ربط موضوعی و محتوایی دارند و در مراحل جرح و نقد، دقیق‌تر و کامل‌تر می‌شوند»^۱

سنت شفاهی

«آن دسته از پیام‌های شفاهی متکی بر پیام‌های شفاهی گذشته را که طی دست‌کم یک نسل به ما رسیده باشند» سنت شفاهی می‌گویند.^۲ پس سنت شفاهی به تاریخ یا وقایع معاصر ربطی ندارد، مبتنی بر یک شجره‌نامه تاریخی است و می‌توان به‌عنوان یک منبع تاریخی، به‌خصوص در فرهنگ‌های نانویسا،^۳ به آن استناد یا تکیه کرد، اما غالباً تعیین زمان دقیق آفرینش یا ابداع چنین سنتی امکان‌پذیر نیست زیرا به‌خاطر حلقه‌های نهفته در زنجیره انتقالش از گذشته به اکنون، ماهیتاً بی‌ثبات و متلون است.^۴ از سوی دیگر، «یادآوری رویدادها و تجربه‌های رخ داده در محدودۀ عمر راوی» را تاریخ شفاهی می‌گویند.^۵

بان ونسینا^۶ از «سنت شفاهی»^۷ به‌عنوان روش‌شناسی تاریخی نام می‌برد. از دیدگاه وی سنت شفاهی، عبارت از کلیه مدارک لفظی و لغوی است که بیانگر ارتباط با گذشته است و به‌صورت شفاهی، سینه به سینه و از طریق زبان منتقل می‌گردد. مانند افسانه‌ها، اسطوره‌ها و ... به‌نظر ونسینا، تاریخ‌دان برای بررسی تاریخی سنت‌های شفاهی، باید نسبت به محیط فرهنگی حاکم بر آن سنت شناخت داشته باشد؛ از مطلعان محلی فرهنگی آشنا به آن سنت کسب اطلاع کند؛ به‌طور نظام‌یافته به جمع‌آوری مدارک بپردازد و در ثبت و ضبط این سنت‌ها، عینیت علمی و دقت لازم را رعایت نماید.^۸ دکتر نورائی سنت شفاهی را این‌گونه تعریف می‌کند: «سنت شفاهی عبارت است از مسائل و آگاهی‌های مختلفی که نسل‌اندز نسل و به‌صورت سینه‌به‌سینه انتقال پیدا کند. مانند: زبان، آداب و

۱- کمری، علیرضا و ابوالحسنی ترقی، مهدی. سویه‌هایی از تاریخ شفاهی، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۸۰، اردیبهشت ۱۳۹۲، صص ۷-۲۱.

2- Vansina J. (1985). Oral Tradition as History (Madison, Wisc., 1985), pp. 12-13.

3- None-literate cultures

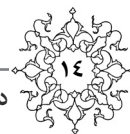
4- Vansina J. (1985). Oral Tradition as History (Madison, Wisc., 1985), pp. 27-31

۵- آبرامز، لین. نظریه تاریخ شفاهی، مترجم: علی فتحعلی آشتیانی، پاورقی هفته‌نامه تاریخ شفاهی، ۲۰۱۰، فصل دوم، از شماره ۱۶۴ به بعد. (Abrams, Lynn. ORAL HISTORY THEORY. Publisher Taylor & Francis, London: Routledge, ۲۰۱۰. ۲۱۴ pp

6- J. Vansina

7- Oral tradition

۸- نجاتی حسینی، سید محمود. واکاوی هویت تاریخی، تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی تاریخی ایران: ملاحظات نظری و روش‌شناختی، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات ملی، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۲، ص ۱۵۸.

رسوم، اشعار، امثال و مانند آن. در اینجا در باب سنت شفاهی باید افزود که این خود نسل‌ها هستند که حافظ اطلاعات ماندگاری هستند که باید منتقل شود و آنان نیز آن را انتقال می‌دهند. بنابراین بستری وسیع، عمومی و کلی به نام سنت شفاهی وجود دارد.^۱ کمبری نیز بر این نظر است که سنت‌های شفاهی شامل همه نقلیات و افواهیات است که سینه‌به‌سینه نسل‌به‌نسل از گذشته‌ها نقل شده و گستره‌ای از خیالات و رؤیاهای، اسطوره‌ها، قصه‌ها و افسانه‌ها، معماها و ضرب‌المثل‌ها، سروده‌ها و علاوه بر اینها تجربه‌های عینی و عملیاتی زندگی جمعی بشری را در بر دارد. ابوالحسنی نیز تعریف خود را این‌گونه طرح می‌کند: «سنت شفاهی یک بستر و محملی است که به واسطه آن فرهنگ اعم از زبان، اخلاق، آداب و رسوم، سنت‌ها، دین، مذهب و تاریخ از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. بنابراین، تاریخ خود بخشی از این سنت و فرهنگ شفاهی است»^۲

مصاحبه

واژه «Entrevue»^۳ ظاهراً در زبان فرانسه می‌تواند ترجمه‌ای باشد برای واژه انگلوساکسون Interview.^۴ اما این واژه در زبان فرانسه معنای دیگری دارد و نوعی ابهام را در خود حمل می‌کند که جنبه سودمندانه و مفید دارد، عنصری برای انطباق دادن خود با مصاحبه و شرایط استثنایی و به هر تقدیر برای بیان مفهوم «مدیریت یک دیدار». اما واژه گفت‌وگو^۵ بیشتر با مفهوم انگلیسی مصاحبه در فرانسه هماهنگی دارد. مصاحبه در زبان محاوره نوعی جنبه ژورنالیستی دارد، جنبه‌ای اغلب نمایشی، در حالی که گفتگو مشخصه علمی‌تر و محرمانه‌تر را نشان می‌دهد. اما عنصر مشترکی که برای ما اهمیت دارد این است که به هر حال در هر دو حالت با رو در رو شدن دو فرد یعنی رابطه‌ای کلامی میان آن دو سروکار داریم؛ دو نفری که یکی از آنها به‌دیگری اطلاعاتی را منتقل می‌کند. بدین ترتیب نظم و انضباط فنی روش‌شناختی است که بین گفتگو در معنای عامیانه و رایجش با گفتگو در معنای علمی آن تمایز ایجاد می‌کند. ظاهرشدن این عنصر فنی را می‌توان در موقعیت‌های مختلف مشاهده کرد.^۶

«مصاحبه» رکن اصلی فرآیند جمع‌آوری شواهد و منابع تاریخ شفاهی از ذهن و خاطر پدیدآورندگان و شاهدان رخدادها و پدیده‌های تاریخی است، که در انواع و به‌طریق مختلف انجام می‌گیرد. برای صحیح و مؤثر انجام‌شدن گفتگوی فعال، دانشگاه‌های پیش‌رو دست‌به‌کار شده، اصول و روش استاندارد مصاحبه را در کتاب‌های راهنما تدوین کرده و در اختیار پرسش‌گران قرار می‌دهند. نورائی تاریخ شفاهی را بر بنیان مصاحبه تعریف می‌کند: «تاریخ شفاهی عبارت است از گفت‌وگویی فعال میان مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده برای تولید متن».^۷

جعفریان نیز در همین راستا عنوان می‌کند: «بنیاد تاریخ شفاهی روی دو رکن مصاحبه‌شونده و مصاحبه‌گر قرار دارد. در این میان قواعدی نیز برای مصاحبه وجود دارد، به‌علاوه موضوع

۱- نورائی، مرتضی؛ سعیدی، علی اصغر؛ حسن آبادی، ابوالفضل. (گفت و گو). چند و چون‌های تاریخ شفاهی، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۱۸، اسفند ۱۳۸۶، صص ۴۳-۳۶.

۲- کمبری، علیرضا؛ ابوالحسنی ترقی، مهدی.

همان، صص ۷-۲۱.

۳- دیدار

۴- مصاحبه

5- Entretien

6- Grawitz, Masdeleine (1993).

Methodes des sciences sociales.

tra: Naser Fakouhi. Paris:

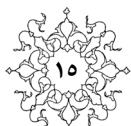
Precis Dalloz. (Accessible: 14-

03-2015) [http://anthropology.](http://anthropology.ir/node/216)

ir/node/216.

۷- نورائی، مرتضی و دیگران. همان، صص

۴۳-۳۶.

موردی بحث. شما با این دو عنصر اصلی به همراه آن قواعد و موضوع محور، باید روش علمی کار را تنظیم کنید.^۱

«تاریخ شفاهی، در واقع، چیزی جز گردآوری داده‌های تاریخی حاصل از مصاحبه نیست، که در صورت تدوین، می‌تواند به تولید یک متن بینجامد. ... تاریخ‌نگاری شفاهی در زمره آخرین حلقه‌های تکاملی این دانش است که هنوز، چندان که باید، تعیین تاریخی پیدا نکرده است.»^۲

مصاحبه در ذات خود نوعی فعل ارتباطی در بطن رویه عملی ماست، که از نظر مبنایی با اغلب مواجهاتی که مورخان با منابع تاریخی دارند، تفاوت می‌کند. تجربه رایج نشستن در مرکز اسناد و شخم‌زدن اسناد اولیه کجا و مشارکت با یک شخص زنده در تولید منبع خودش کجا. همه می‌دانیم که ایجاد صمیمیت با مصاحبه‌شونده در این زمینه به نتیجه کاملاً متفاوتی منجر می‌شود و متقابلاً رابطه شخصی ضعیف و عدم همدلی با وی مسیر را به سوی پرتگاه سقوط می‌کشاند. کاربرد فوت و فن مصاحبه در بسترهای مختلف در سراسر دنیا به ما ثابت کرده است که برخلاف تلقی ما از پویایی مصاحبه در کشورهای توسعه‌یافته غربی به هیچ‌وجه نباید انتظار داشت که این فنون در بسترهای فرهنگی سایر کشورها نیز جواب بدهند.^۳ لذا مصاحبه فی‌نفسه وسیله‌ای برای رسیدن به هدف نیست؛ بلکه یک رویداد ارتباطی در آن شکل می‌گیرد و به همین علت نیز باید در نظریه‌پردازی به آن پرداخته شود.^۴

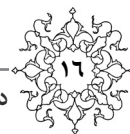
تاریخ شفاهی و تغییرات

ابوالحسنی طرح می‌کند که وقتی به تاریخ اروپا و تحولاتی که در اواخر قرن نوزدهم در مکاتب تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری (تحولات جدید در شکل‌گیری مکتب آنال در ابتدای قرن بیستم به اوج خود رسید) نگاه می‌کنیم به نظر می‌رسد که ابتدا رویکردهای جدید در تاریخ‌نگاری فراهم شده و از دل آن تغییرات معرفتی، روش‌های جدید تدوین و گردآوری اطلاعات تاریخی ظهور کرده است.^۵ در چند دهه اخیر شاهد تغییرات گسترده تاریخ شفاهی بوده‌ایم. جنبش بین‌المللی، چندرشته‌ای^۶، چندصدایی^۷، محکم و بالنده تاریخ شفاهی در قرن ۲۱ قوم‌و خویش دور حوزه تاریخ شفاهی در بعد از جنگ جهانی دوم است که تلاش می‌کرد در میان سنت‌های متصلب رشته‌های گوناگون برای خودش مشروعیت دست‌وپا کند.^۸ در دهه‌های ۴۰، ۵۰ و ۶۰ میلادی در آمریکا، انگلیس و خصوصاً اسکاندایناوی جایگاه ویژه و محدودی به تاریخ شفاهی اختصاص یافته بود. دو طرح ابتکاری در آمریکا که معرف دو وجه مشخص تاریخ شفاهی در این کشور است در همان سال‌ها به اجرا درآمد. «پروژه نویسندگان فدرالی طرح نوین»^۹ که برای اشتغال هنرمندان و نویسندگان بیکار آمریکا در خلال کساد بزرگ^{۱۰} این کشور طراحی و پیاده شد زمینه گردآوری داستان زندگی مردم معمولی آمریکا را در دهه ۱۹۳۰ فراهم ساخت. ضبط صوت در اختیار کسی نبود اما همین مجریان

۱- جعفریان، رسول (۱۳۸۹). همشهری ماه. <http://www.ical.ir> (Accessibility on ۲۰۱۵/۰۷/۲۹)
۲- ملائی توانی، علیرضا. چشم‌اندازهای نو در تاریخ شفاهی ایران با تأکید بر تاریخ‌نگاری شفاهی، دوفصلنامه علمی پژوهشی تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء، سال بیستم، دوره جدید، شماره ۵، پیاپی ۴۸، بهار و تابستان ۱۳۸۹، صص ۱۲۹-۱۵۴.

3- See the collection of articles on interviewing for a taste of this research in R. Perks and A. Thompson (eds), *The Oral History Reader*, 2nd edn (London, 2006). All subsequent references to this book are to this edition unless stated otherwise.
۴- آبرامز، لین. همان، فصل اول، از شماره ۱۶۴ به بعد.
۵- کمبری، علیرضا؛ ابوالحسنی ترقی، همان، صص ۷-۲۱.

6- Multi-disciplinary
7- Multi-vocal
8- Thompson, Paule (2000). *The Voice of the Past* (3rd ed., Oxford, 2000), pp. 25-81. All future references to this book refer to the 2000 edition unless stated otherwise.
9- New Deal Federal Writer's Project (FWP)
10- Depression

توانستند مستندات جامعی از شرایط زندگی روزمره هزاران آمریکایی تهیه کنند به طوری که «یکی از عظیم‌ترین پروژه‌های تاریخ شفاهی آمریکا» توصیف شد؛ افزون بر شش‌هزار نویسنده برای این کار اجیر شدند و بیش از ده‌هزار زن و مرد آمریکایی از اقشار مختلف داستان زندگی‌شان را در مصاحبه‌ها روایت کردند، از آن طرف نیز مورخی به نام آلن نوبینز^۲ در سال ۱۹۴۸ به‌منظور مستندسازی خاطرات کسانی که «خدمات شایانی به جامعه نموده یا وابستگان نزدیک رهبران جهان محسوب می‌شدند» پروژه تاریخ شفاهی دانشگاه کلمبیا را به‌جریان انداخت. رویکرد او در این پروژه به رویکرد «رجال بزرگ»^۳ نیز شهرت یافت.^۴

تاریخ شفاهی در زمانه کنونی به‌مثابه «کشکولی»^۵ است که عوامل اجرایی رشته‌ها و دستگاه‌های متنوع و متعددی شامل دانشگاهیان، فعالان مردمی، مددکاران و داوطلبان کشورهای در حال توسعه را در آن ریخته‌اند. در واقع یک جنبش بین‌المللی است که به همه کشورها تسری یافته و فراتر از مرزها و محدوده‌ها، همه کشورهای عصر پسا صنعتی تا فقیرترین کشورهای جهان سوم را با خود درگیر ساخته است. وجه مشترک همه مورخان شفاهی در این است که نسبت به انجام مطلوب و دقیق مصاحبه، پیاده کردن روایت راویان و تعامل با آنها احساس مسئولیت می‌کنند.^۶

تاریخ شفاهی به‌مثابه یک «فرصت»

تاریخ شفاهی فرصت دوباره‌ای در تاریخ معاصر است. فرجه‌ای که بتوان کوتاهی‌های تاریخ‌نگاری را جبران کرد. زمانه از دست‌رفته‌ای که تاریخ‌مکتوب با استفاده از اسناد و مدارک نتوانسته حقیقت آن را برای نسل‌های متوالی آینده بازگوید، اینک با بهره‌مندی از شیوه فوق‌العاده جذاب تاریخ شفاهی قابل احیاء است.

بسیار خلاءها و نقاط کور تاریخ با این شیوه از تاریخ‌نگاری روشن شده و به‌رویت درمی‌آید و تاریخ را از گیجی و منگی بیرون می‌آورد. در گستره زمان چه بی‌شمار تصاویر تاریخی که رنگ می‌بازند و چه مقدار زیاد مزه‌های شکست و یا پیروزی که در کام تاریخ گس می‌شود. در چنین بزنگاهی تاریخ شفاهی یاریگر وقایع از یاد رفته است و می‌تواند بار دیگر صداها را از حلقوم‌ها بیرون بکشد و با مدد یاد و خاطره غبار از تصاویر ذهن‌ها بگیرد.

تاریخ شفاهی فرصتی است برای طبقات ساکت و خاموش جامعه، طبقه‌ای که اگر سراغشان گرفته نشود، اطلاعاتشان را با خود به‌گور خواهند برد. با این شیوه از تاریخ‌نگاری به کسانی که تریبونی و کتاب و رسانه‌ای برای سخن گفتن نداشته‌اند و ندارند، فرصتی داده می‌شود تا از خود و شنیده‌ها، دیده‌ها و نقش‌هایشان در محور و پیرامون صحنه‌ها و وقایع تاریخی بگویند و بگویند.

شفاهی‌کاران عرصه تاریخ‌نگاری به فعالان، تصمیم‌گیرندگان و کارگزاران بخش‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فرصت مرور دوباره خود، برنامه‌ها و سیاست‌های اعمال شده را در

1- The FWP archive ... , R. Rozenweig, 1990; J. Hirsch 2007.

2- Allan Nevins

3- Great men

4- See www.columbia.edu/~tweb/indiv/oral/about.html (accessed 10 July 2009).

5- Broad church

۶- آبرامز، لین. همان، فصل اول، از شماره ۱۶۴ به بعد.

زمان‌هایی که در آن حضور داشته‌اند می‌دهند؛ تا از تصمیم‌ها و سیاست‌هایی سخن بگویند که بر روی هیچ کاغذی نیامده و در هیچ تریبون، خبر و رسانه‌ای منعکس نگردیده است. از تصمیمات، قرار و مدارها و تعاملات پنهان و محرمانه‌ای که حتی در آرشیوهای «به کلی محرمانه» نیز ردّی از آنها وجود ندارد، تاریخ‌شفاهی می‌تواند رمزگشایی نماید. تاریخ‌شفاهی دریچه‌ی ورود به جهان‌های گمشده است.

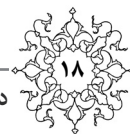
تاریخ‌شفاهی به‌مثابه یک «فرصت» است؛ به‌تمام طبقات ساکت و خاموش جامعه فرصت می‌دهد تا در شکل‌گیری و بیان سرگذشت تاریخی خود سهمی داشته باشند. انبوه یادگفتارها از هر طیف و طبقه پس از طی فرآیند تاریخ‌شفاهی فرصت جبران کم‌کاری تاریخ‌نگاری کلاسیک را فراهم می‌نماید. در حوزه تاریخ‌معاصر خلاءهایی که با اسناد و مدارک مکتوب گویا نیست، تاریخ‌شفاهی با آزادسازی اطلاعات و اسناد شفاهی قابل پرشدن است. آزادسازی اطلاعات و اسناد شفاهی خود موجب انباشت اطلاعات برای آیندگان در راستای تبیین و تفسیر وقایع گذشته و تعمیم برای آینده است.

فرصت‌سوزی و فرصت‌مندی از دو منظر قابل بررسی است:

۱. از حیث سوژه و مصاحبه‌شونده؛ فرصت در اینجا با مقوله‌ی حافظه و ذهن در ارتباط است. حافظه یک عنصر فیزیکی در انسان است و با گذشت زمان و کهنوت سن تحلیل می‌رود، لذا قبل از آنکه دیر شود باید به‌سراغ صاحبان خاطره و شاهدان و نقش‌آفرینان حوادث و رخدادها رفت. گاهی پشت‌هم‌اندازی‌ها و این‌دست و آن‌دست کردن‌ها به‌قدری طول می‌کشد که مرگ بر سوژه عارض می‌شود و دیگر فقط جای تأسف و اندوه باقی ماند. این یک فرصت‌سوزی بزرگ است.

۲. از حیث کیفیت مصاحبه، تخلیه داده‌ها، اطلاعات و اجرای درست و مؤثر روش‌ها و کاربست‌های تاریخ‌شفاهی. اگر تمام مراحل تاریخ‌شفاهی از موضوع‌یابی تا تدوین، با دقت و به‌صورت حرف‌های و پایبندی به اصول و روش‌های معین تاریخ‌شفاهی صورت نگیرد، فرصت‌سوزی دیگری ایجاد می‌شود که گاه خطر آن از فرصت‌سوزی قسم اول بیشتر است. چرا که در این وضع امکان و احتمال تحریف تاریخ و وارونه جلوه‌دادن وقایع و نیز بی‌اهمیت کردن موضوعات تاریخی وجود دارد.

در فرایند یک مصاحبه کاملاً فعال و تدوین کارآمد توأم با تعهد تام و تمام به‌تاریخ است که اثری درخور تأنی و نقد تاریخ پدید می‌آید. بسیاری از مراکز و مؤسسات پژوهشی و مطالعاتی در ایران حال با تعهد یا بی‌تعهد به‌سبب بی‌دقتی‌ها، برخورد ناشیانه و غیرحرف‌های، شماری قابل‌توجه از سوژه‌های تاریخ‌شفاهی را نفله و از خیر انتفاع ساقط می‌کنند اما در قبال آن آمار کمی و عملکرد خود را افزایش می‌دهند. چه‌بسا موضوعات تاریخی و سوژه‌ها و مصاحبه‌شوندگان

در چنین رهگذری قربانی می‌شود و دیگر هیچ‌گاه قابل احیاء و مرمت نیست. فرصت‌سوزی‌هایی سبب برخوردها و تراحم‌هایی خواهد شد که نتیجه آن فرصت‌سوزی مضاعف، و تصلب راه برای خلق دیگر آثار است.

اعتبار سنجی

تاریخ‌شفاهی طبعاً یک ژانر (گونه) جهش‌پذیر است، به این معنا که از یک حال یا حالتی شروع می‌شود اما به حال یا حالت دیگری می‌رود. فرم یا صورت ظاهرش تغییر می‌کند اما در همان زمان اصل پدیده در گونه‌های متعددی به شکل اصل مصاحبه ضبط‌شده، واج‌نگاری و تفسیر در کنار یکدیگر همزیستی دارند و هر یک به‌قوام آن دیگری می‌افزاید.^۱

«منتقدان تاریخ‌شفاهی با ضربه‌زدن به نقطه ضعف تاریخ‌شفاهی کوشیدند این رشته نوظهور را کله‌پا کنند؛ آنان مدعی بودند که خاطره اصلاً و ابداً قابل اتکا نیست و اتکا به شواهد تاریخی‌شفاهی دور از عقل است. تلاش برای حرف‌زدن با مردم عادی جامعه درباره تجربیاتشان به منظور اعتبار بخشیدن به آن تجربیات را می‌کویدند و می‌گفتند که نمی‌توان صحت‌وسقم آنها را معلوم کرد، ... منتقدان می‌دیدند که خاطره برای مورخان شفاهی در حکم منبع اولیه است، لذا نحوه بهره‌گیری از این منبع را با نحوه استفاده از اسناد مکتوب مورد مقایسه قرار دادند، ... سال‌ها پیش یکی از پیشتازان تاریخ‌شفاهی به نام پال تامسون با ادله محکمی وجه تمایز اتکا‌پذیری و اتکانا‌پذیری منابع و مدارک را رد کرد. طبق نظر او همه مدارک و شواهد را اجتماع می‌سازد، همه آنها محصول یک هدف هستند، و بسیاری از اسناد متعمداً به طریقی شکل داده می‌شوند تا تصویر یا تفسیر خاصی از یک رویداد یا پدیده را به‌دیگران ارائه دهد. پس با چنین تعریفی دیگر نمی‌توان مصاحبه تاریخ‌شفاهی را که متکی بر خاطره است و خلاصه مذاکرات مجلس را که آن نیز مبتنی بر خاطرات ذخیره‌شده در ذهن نویسنده از گفته‌ها بازسازی می‌شود، متفاوت فرض نمود؛ در واقع، خاطره مشارکت‌کننده عادی جامعه از صراحتی برخوردار است که «بی‌طرفی» تصنی‌گزارش‌نویس جلسات پارلمان فاقد چنین خصوصیتی است».^۲

«اعتبار سنجی» سبب تمایز اصلی میان خاطره و تاریخ‌شفاهی است. خاطرات بدون راستی‌آزمایی و صرف‌نظر از کذب‌وصدق بودن آنها، در اختیار جامعه قرار می‌گیرند. اما در تاریخ‌شفاهی قول‌ها و مقوله‌ها بدون سنجش و اعتبارسنجی منتشر نمی‌گردند. سنجه‌های مختلفی در تاریخ‌شفاهی مطرح است، از جمله، تواتر در روایات، تطبیق با اسناد و مدارک، مقایسه با دیگر روایات و خاطرات، تکنیک روانکاوی در مصاحبه و ...

تمامی فرآیند تاریخ‌شفاهی، پیش از شروع یک طرح یا پروژه، از موضوع‌یابی و مصاحبه تا پیاده‌سازی و آرشیو و تدوین خاطرات، با «پژوهش» عجین است. هرچقدر پژوهش علمی‌تر و روشمندتر باشد،

۱- آبرامز، لین. فصل دوم، از شماره ۱۶۴ به بعد.

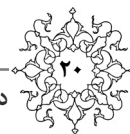
2- Thompson, Paule (2000). *The Voice of the Past* (3rd edn, Oxford, 2000), pp. 25-81. All future references to this book refer to the 2000 edition unless stated otherwise.

۳- آبرامز، لین. همان. فصل پنجم.

داده‌های حاصله از تاریخ‌شفاهی موثق‌تر و قابل‌اعتنا خواهد بود. «با موقعیت اسناد و منابع یعنی دانستی‌های ما از تاریخ‌معاصر در مقابل مسائل مطرح و حل‌نشده و مبهم در این‌دوران، اگر هم این خطرات و یا هر نوع خطره‌ای از عناصر کم‌اهمیت تا عناصر مهم به‌قصد تبرئه نظام‌سیاسی هم طرح و گردآوری شده باشد همچنان ارزشمند هستند زیرا به‌هرحال نمودار آراء راویان است. به‌علاوه در این راستا به‌ویژه رشد مجموعه‌های تاریخ‌شفاهی باید از طرف دانش پژوهان و محققان به‌عنوان یکی از عناصر مهم تحقیق مورد استقبال قرار گیرد. ذکر این مسئله به‌این خاطر است که برخی چنان چاقوی نقد بر این‌گونه مجموعه می‌کشند که اساس عینیت و اعتبار علمی خطره‌های فردی از این نوع را زیر سؤال می‌برند و یا حداقل اینکه به‌طور اخص به‌نوع سؤالات مطرح‌شده با راویان معترض می‌باشند. باید به این مسئله توجه بیشتری شود که مسئله تاریخ‌شفاهی در ادبیات تحقیقی امر نونهالی است و بنابراین تمامی اقدامات برای ایجاد این تاریخ مراحل توان فرسایی را طی نموده است.^۱

۱- سعیدی، علی‌اصغر. نقش تاریخ‌شفاهی در مطالعات تاریخی اقتصاد ایران، سومین همایش دو سالانه اقتصاد ایران، پژوهشکده اقتصاد، دانشکده تربیت مدرس، آذرماه ۱۳۸۳، دسترسی در پایگاه اینترنتی سعیدی و پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی و فرهنگ: www.aa-saeidi.com & <http://anthropology.ir/node/2123> (Accessibilty on ۰۲/۰۶/۲۰۱۵)

منابع:

- آبرامز، لین (۲۰۱۰) نظریه تاریخ شفاهی. مترجم: علی فتحعلی آشتیانی. پاورقی هفته‌نامه تاریخ شفاهی. از شماره ۱۶۴ به بعد.
- آقاجانپور، معصومه (۱۳۹۳). از خاطره‌گویی تا تاریخ‌نگاری؛ تحولات پارادایمی در تاریخ شفاهی. فرهنگ امروز. ۱۳۹۳/۱۱/۲۷. (برگرفته از مجموعه مقالات روش‌های تحقیق کیفی در پژوهش‌های اجتماعی، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، چاپ اول زیر نظر صالحی امیری، رضا، فتحی، سروش؛ (۱۳۹۱)، مقاله: تاریخ شفاهی، روش و یا ابزار تحقیق کیفی، مریم یارمحمد توسکی به نقل از Janesick, Valeriey, Oral History As a Social Justice Project: Issues for the Qualitative (No.1, March 2007 Researcher, the qualitative report, vol. 12,
- جعفریان، رسول (۱۳۸۹). همشهری ماه. (۲۹/۰۷/۲۰۱۵) (Accessibility on
- حسن‌آبادی، ابوالفضل (۱۳۹۲). زمینه‌های کاربردی شدن تاریخ شفاهی در مطالعات میان‌رشته ای در ایران. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۸۰. اردیبهشت ۱۳۹۲. صص ۲۲-۲۶.
- رسولی‌پور؛ بیگدلی؛ سپهری؛ احمدی؛ کمری؛ خسروبیگی و عیوضی (۱۳۸۶). پشت پرده مکتوبات (نشست تاریخ شفاهی)، زمانه، دی ۱۳۸۶، شماره ۶۴ صص ۴۶-۵۲.
- سعیدی، علی‌اصغر (۱۳۸۳). نقش تاریخ شفاهی در مطالعات تاریخی اقتصاد ایران. سومین همایش دو سالانه اقتصاد ایران. پژوهشکده اقتصاد، دانشکده تربیت مدرس. آذرماه ۱۳۸۳. دسترسی در پایگاه اینترنتی سعیدی و پایگاه اینترنتی انسان‌شناسی و فرهنگ.
- فرشید، راضیه (۱۳۹۳). مطالعه درک نخبگان از تاریخ شفاهی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه تهران. شماره پایان‌نامه ۶۶۷۱۶.
- کمری، علیرضا؛ ابوالحسنی ترقی، مهدی (۱۳۹۲). سویی‌هایی از تاریخ شفاهی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. شماره ۱۸۰. اردیبهشت ۱۳۹۲. صص ۷-۲۱.
- ملائی‌توانی، علیرضا (۱۳۸۹). چشم‌اندازهای نو در تاریخ شفاهی ایران با تأکید بر تاریخ‌نگاری شفاهی. دوفصلنامه علمی پژوهشی تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهرا. سال بیستم. دوره جدید. شماره ۵. پیاپی ۴۸، بهار و تابستان ۱۳۸۹. صص ۱۲۹-۱۵۴.
- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۲). واکاوی هویت تاریخی، تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی تاریخی ایران: ملاحظات نظری و روش‌شناختی. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات ملی. شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۲.
- نورائی، مرتضی؛ سعیدی، علی‌اصغر؛ حسن‌آبادی، ابوالفضل (گفت و گو) (۱۳۸۶). چند و چون‌های تاریخ شفاهی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. شماره ۱۱۸. اسفند ۱۳۸۶. صص ۳۶-۴۳.

- Dunaway, David K. (1996). "Introduction: The Interdisciplinary of Oral History" in *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*. Ed. Dunaway, David K.; Baum, Willa K. Altamira Press, American Association for State and Local History and Oral History Association.
- Grawitz, Masdeleine (1993). *Methodes des sciences sociales*. tra: Naser Fakouhi. Paris: Precis Dalloz. (Accessible: 14-03-2015) <http://anthropology.ir/node/216>.
- The FWP archive is held at the Library of Congress, Washington, DC; a selection of the materials are available online at <http://memory.loc.gov/ammem/wpaintro/wpahome.html>
- Thompson, Paule (2000). *The Voice of the Past* (3rd edn, Oxford, 2000), pp. 25-81. All future references to this book refer to the 2000 edition unless stated otherwise.
- Vansina J. (1985). *Oral Tradition as History* (Madison, Wisc, 1985), pp. 12-13.
- Vansina, J. (1965 a). *Causal Explanation and Model Building in History, Economics and the New History*, Economic cup.
- Vansina, J. (1965 b). *Oral Tradition: A Study in Historical Methodology* (London, 1965).
- <http://farhangemrooz.com>, (Accessibility on 16/04/2015).
- www.aa-saeidi.com & <http://anthropology.ir/node/2123> (Accessibility on 02/06/2015).
- <http://www.ical.ir> (Accessibility on 29/07/2015).

